

FİKRET TÜRKMEN ARMAĞANI

Editörler:

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Yrd. Doç. Dr. Metin ARIKAN

Düzenleme Kurulu:

Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
Prof. Dr. Metin EKİCİ
Doç. Dr. Alimcan İNAYET
Arş. Gör. Özgür AY
Arş. Gör. Ferah TÜRKER

Dizgi – Yazı İşleri:

Arş. Gör. Özgür AY

ISBN: 975-00740-0-9

Baskı Adedi: 500

Baskı Tarihi: Aralık 2005

Basım Yeri: KANYILMAZ MATBAASI
Sanat Caddesi 609 Sokak No: 13 Çamdibi - İZMİR
Tel: 0.232 449 14 43

SAHA TÜRKLERİNDE HALK HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ PRATİKLER VE BU PRATİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Muvaffak DURANLI*

Lewis Henry Morgan, “Eski toplum” olarak dilimize çevrilen eserinde insanoğlunun geçirdiği evreleri incelerken “Varlığı Sürdürme Sanatları” başlığı altında insanın en büyük sanatının yiyecek üretimi olduğunu belirtmektedir. L. H. Morgan’a göre eğer bu denetim olmasaydı insan “... bütün yeryüzüne yayılamayacak... , kalabalık uluslar durumuna gelemeyecekti”¹. Elbette insanoğlunun yiyecek temini için verdiği çaba onun varlığını sürdürme uğraşındaki ilk başarısı sayılabilir. Fakat insanoğlunun “kalabalık uluslar” durumuna ulaşmasının ardında onun kendini tedavi etme sanatı yatmaktadır. Geçmişte yaşanan toplu ölümlerinin ardında açlıktan çok salgın hastalıkların yer aldığı unutulmamalıdır.

Makalemizde Türk toplulukları içinde yer alan Saha topluluğunun geçmişteki halk hekimliği pratiklerine değinecek ve Sahaların zor koşullar içeren bu coğrafyada sağ kalmasını sağlayan halk hekimliği pratiklerini değerlendirmeye çalışacağız.

Elbette günümüzde Saha Türkleri çağdaş hayatın getirdiği tıp biliminin nimetlerinden yararlanmaktadır. Fakat geçmişte bütün diğer toplumlarda olduğu gibi onlar da atalarının yüzyıllar içinde kuşaktan kuşağa aktardıkları halk hekimliğini temel tedavi aracı olarak kullanmışlardır.

Saha Türkleri, diğer Türk topluluklarından izole bir hayat sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bu izolasyonda temel faktör coğrafyadır. Sahaların bulunduğu coğrafya, aynı zamanda Sahaların halk hekimliğindeki pratiklerin genel Türk dünyası pratiklerinden farklı olmasına neden olmuştur. Bütün Türk dünyasında halk hekimliğinde şifalı bitkilerin kullanımının yaygın olduğu bilinmektedir. Saha toprağına gelindiğinde karşımıza farklı bir tablo çıkmaktadır.

Saha Türklerinin yaşadığı coğrafyayı bilimsel anlamda ilk araştıran Vatslav Leopoldoviç Seroşevskiy, Sahaların yaşadıkları bölgeye pek çok bitki türünün ve bazı hayvanların bölgeye Rusya’dan büyük ölçekli göçlerin olduğu dönemde geldiğini belirtmektedir.

Göçlerle birlikte yaşanan bu değişimler öncesinde Saha Türklerinin çevrelerindeki bitki örtüsüne yaklaşımları oldukça çekingendir. V. L. Seroşevskiy, bu çekingen yaklaşımı şu cümlelerle verir. “Sahaların düşüncesine göre bitkilerin çoğu zehirlidir. Bunlar arasında Sahalar ‘arı ot’ adını korkuyla söylerler, bu otun kökü şalgama benzer, beyaz, etli ve oldukça zararlıdır. Ondandır bir parça yiyen ineklerin dudakları ve burun delikleri şişer; daha çok yenilmesi kramplara ve ölüme neden olur... Bu bitkinin örneklerini elde etmeyi başaramadım, çünkü Sahalar ona dokunmaya korkarlar”². Bu bilgi bize Saha Türklerinin çevrelerindeki bitki örtüsüne karşı dikkatli ve neredeyse ondan kendini korur bir yaklaşım içinde olduklarını göstermektedir.

Sahaların bu yaklaşımı ve yaşadıkları toprağın ormanlarla kaplı olması onların halk hekimliğinde hayvansal ürünlere yönelmelerinin başlıca nedeni olduğunu düşünebiliriz. Sahaların halk hekimliğinde hayvansal ürünlerinin kullanılmasının yanı sıra inanç merkezli pratikler de söz konusudur. Elbette inanç merkezli tedavinin temel şahsı geçmişte şamanlar olmuştur.

Saha kültürü üzerine değerli çalışmalarıyla bilinen A. E. Kulakovskiy, Saha inanç sistemi içersinde özellikle de hastalıkların bazı ruhlar tarafından insana verildiğini belirtmiştir. Örneğin Sahaların

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

¹ Lewis Henry Morgan, Eski Toplum I, Payel Yayınevi, İstanbul Mart 1986, (çev. Ünsal Oskay), (İngilizce ilk basım 1877, Yaptın özgün adı. Ancient Society).

² V. L. Seroşevskiy, Yakutı, S. Petersburg 1896, s. 66.

ohsor olarak adlandırdığı felce kötü bir ruh neden olur. “... uyuyan insanın üzerine beyaz bir hayvan biner ve aralıklı olarak adamın bütün eklemelerine vurur. Adam uyandığında kendi uzuvlarına hükmedemediğini görür. Bu korkunç hayvanı sadece içeen³ ve körbüöççü⁴ olan şamanlar görür”⁵. Fakat zaman içinde Hristiyanlığın kabulü ve şamanlığın etkisini kaybetmesiyle birlikte ruh ve hastalık bağlantılı inançlar unutulmuştur.

Saha Türklerinin halk hekimliğinde uyguladığı pratiklerle ilgili olarak en ayrıntılı bilgiyi Çarlık Rusya’sı sürgünlerinden İvan Aleksandroviç Hudyakov’un çalışmasında bulmaktayız. İ. A. Hudyakov’un diğer politik sürgünlerden ayrılan yönü kendisinin bir halk bilimci olmasıdır. Bu nedenle onun yaklaşımı diğer sürgünlerin verilerinden daha güvenilir niteliktedir. Saha Türklerinin halk hekimliğiyle ilgili geçmişte uyguladıkları pratiklerin hemen hepsini biz onun 1969 da yayınlanan *Kratkoe opisaniye Verhoyanskogo okrug* adlı eserinden aldık. Fakat burada karşımıza çıkan temel eksikliklerden biri, burada vereceğimiz pratiklerin bütün Saha Türkleri tarafından uygulanıp uygulanmadığıdır. Çünkü İ. A. Hudyakov’un eserinin önsözüne yazdığı gibi Yakutistan’da bulunduğu süre içinde siyasi baskılar nedeniyle bulunduğu Verhoyansk bölgesinin dışına çıkamamıştır. Bu nedenle vereceğimiz bilgiler genel değil, sadece bir bölgede yaşayan halkın uyguladığı pratiklerdir.

Kaynak olarak kullanacağımız ikinci eser, V. L. Seroşevskiy’in *Yakuti* adlı çalışmasıdır. Ne yazık ki çalışmanın halk hekimliği konusunda zayıf kaldığını söylemek zorundayız.. V. L. Seroşevskiy bu konuda yüzeysel bilgilerin dışına çıkmamış, neredeyse bütün hastalıkların şaman tarafından tedavi edildiğini söyleyerek halkın zaman içinde oluşturduğu halk hekimliği pratiklerini yok saymıştır.

V. L. Seroşevskiy şamanların tedavi pratikleriyle ilgili olarak şunları yazmıştır.

“Şamanlar... tedavi amacıyla hastalara da çağrılır. Şaman bütün hastalıkları, fakat özellikle de “Yakut” hastalıklarını tedavi eder. Daha çok gizemli, sinir hastalıkları bu tür hastalıklardan sayılır: isterizm, delilik, kramplar, Kutsal Vitta Dansı (Tıp. Santo Gi Dansı); daha sonra cinsel hastalıklar. Cinsel zayıflık, kısırlık, loğusa sıtması ve diğer kadın hastalıkları, ayrıca iç organ hastalıkları. Kalp, ciğer, mide ve bağırsak hastalıkları, bu hastalıklar çoğunlukla insanı böğürmeye, bağırma ve kendini yerden yere attıracak kadar ağırdır, son olarak her türde çıban, yara, kırık ve kemik parçalanması, baş ağrısı, göz iltihabı, romatizmal sıtma...”⁶. V. L. Seroşevskiy görüldüğü gibi neredeyse bütün hastalıkların şamanlar tarafından tedavi edildiğini iddia etmektedir.

Saha kültürü üzerine geniş kapsamlı çalışması olan Seroşevskiy’in bazı bilgilerine şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir. Yazar aynı çalışmasında şamanların her türlü hastalığın tedavisinde başarılı olamadıklarını da söylemektedir.

Örneğin 1883 yılında Kolım bölgesinde çiçek hastalığı belirdiğinde ünlü Saha şamanlarından biri bu hastalıkla savaşır, fakat başarılı olamayınca bölgeden ayrılır. Bu hastalığı yok etmeye gelen bir Çukça şaman “... üç gün dua eder, yemez, içmez, dinlenmeden tören yapar, sonunda yere düşer ve bir anda ölür”⁷.

V. L. Seroşevskiy, çalışmasında bazen de sadece hastalığın yaygın olduğunu belirtmiş, fakat halkın tedavi için hangi pratiği uyguladığı üzerinde durmamıştır. Örneğin, “... şaşılıkla daha sık

³ İçeen, geleceği gören kişi.

⁴ Körbüöççü, bilici, otçu.

⁵ A. E. Kulakovskiy, *Nauçnie Trudi*, Yakutsk 1979, s. 62.

⁶ V. L. Seroşevskiy, *age.*, s. 614.

⁷ V. L. Seroşevskiy, *age.*, s. 614.

karşılaşılmaktadır, göz hastalıkları oldukça yaygındır, yaşlıların çoğu hayatlarının sonuna doğru görme yeteneğini kaybetmektedirler”⁸.

Bu konuda İ. A. Hudyakov ayrıntılı bilgi vermekte ve göz hastalıklarının tedavisi için uygulanan pratikleri şu şekilde sıralamaktadır.

“Arpacığa pis bir el hareketi yaparlar. Göz hastalıklarında *harah eme muna* adı verilen (göz için tedavi edici bir sabun) sabunu kullanırlar. Bu yardımcı olur, çünkü sabunla yıkanmayan Yakutlar hemen hemen hiçbir zaman gözlerini yıkamazlar. Göz hastalıklarında (katarakt vs.) hastanın önüne su dolu bir kase koyarlar ve hasta yüzünü bu kaseye yaklaştırıp bakar. Bu sırada hastalığa bağırabilen (*sangaraačçı*) diğer bir adam hastanın arkasında durur ve üç kez onun ensesine doğru bağırır: ‘*Anni(gı) nan al’çah ayannaata, ürdüğünen ügürüö sulla; köt- ıstan!*’. Üç kez üfler ve sonra yere tükürür. Sonra hastanın kendisi üç kez bağırır, üfler ve tükürür. Bu sırada hasta geçici bir rahatlama hisseder, suya beyaz küçük bir şeyler düşer. Bu bağırıp çağırma günde üç kez yapılır: sabahleyin güneş doğarken, öğleyin ve güneş batarken; her seferinde bu sözler üç kez söylenir. Sangaraačçı serenomisi sırasında başında şapka, sağ elinde bakır bir sikke veya gri renkte üç boncuk tutar, bu boncuklara tükürür, bu sözlerden sonra onları bir yarığa koyar, duanın tekrarında onları yeniden alır. Eğer bu bağırıp çağırmalar işe yaramaz ve daha önceki gibi göz lekesi gözde kalırsa o zaman hastayı evlilik yeminini bozmamış bir kişinin düğün mumuna baktırırlar”.⁹

Arpacığa karşı tedavi edici bir pratik olarak yapılan pis el hareketi oldukça ilgi çekicidir. Rus bilim adamı Zelenin “Karışık bir seksüel sembol olan bu el işareti hortum ve kasırğa içinde uçan ruha karşı yaygın bir koruyucu olarak kullanılmaktadır”¹⁰ demektedir. G. Popov ve G. S. Vinogradov adlı araştırmacılar bu işaretin Rusçada “pesiy yaçmen” adıyla bilinen arpacığa karşı da kullanıldığı belirtmişlerdir¹¹.

Saha Türklerinin özellikle arpacığın tedavisinde kullandıkları bu pratiğe bölgeye gelen Ruslardan aldıkları düşünülebilir. Çünkü ruhlara karşı saygı duyan bir toplumun böyle terbiyesiz bir hareketi inancı içine sokması mümkün görülmemektedir.

Saha Türklerinin göz hastalıklarıyla ilgili pratikleri elbette bunlarla sınırlı değildir.

“Eğer bu da işe yaramazsa hastanın yanında silah atarlar. Eğer hastalık bunu da ‘dinlemezse’ o zaman hastayı aniden gözleri açık olarak soğuk suya atarlar. Eğer bu da işe yaramazsa yabancı birisi uzaktan hasta birden irkilsin diye soğuk su fışkırtır. Suyun atılacağını anlamaması için bunu uzaktan yaparlar. Eğer bunu yapan kişi yakın olursa hastalık ona geçer. Diğerleri canlı bir karganın safrasını alır ve onu göze damlatır veya onu göze sürerler. Diğer göz hastalıklarında kilise mumu yakarlar ve hasta gözünü kapatıp ona bakar. Eğer bu işe yaramazsa bakır haça 40- 50 veya 100 kez selam verir, sabah erkenden kalkıp güneş doğarken kimsenin kendisini göremeyeceği bir yüksek yere çıkar ve gözlerine bakır haç koyar.

Diğer göz hastalıkları ormanın doğu tarafındaki sevimli bir kişi olarak tasvir edilir. Hasta ona döner ve bakar, sangaraačçı ise yan taraftan üç kez ‘*hyuy!*’ diye bağırır... Moma’da göz hastalığında sangaraačçı hasta göze üç kez bakır kolyeyi yaklaştırır ve ‘*huk!*’ diye bağırır. Bazen hasta sağlam gözünü kapatıp hasta gözüyle ağzına kadar su dolu üç ağaç kaba bakar, her kaba birer gri boncuk konulmuştur,

⁸ V. L. Seroşevskiy, *age.*, s. 247.

⁹ İ. A. Hudyakov, *Kratkoe opisanie Verhoyanskogo okruga*, 1964 Moskova, s. 395, 35. madde.

¹⁰ D. K. Zelenin “Magičeskaya funktsiya primitivnih orudiy”, *Sobranie soçineniy*, c. 2, s. 107.

¹¹ G. Popov, *Ruskaya narodno- bitovaya meditsina: Po materialam etnografičeskogo byuro knyazya V. N. Tenişeva*, SPb, 1903; G. S. Vinogradov, “Samovraçenie i skotoleçenie u ruskogo starojilogo nesleniya Sibiri (materialı po narodnoy meditsine i veterinarii). Vostočnaya Sibir, Tulunovskaya volost, Nijnedinskiy uezd, İrkutskaya guberniya”, *Jivaya Starina*, 1925, sayı 4, s. 325- 432.

kaplar yere konur, şaman ise hastanın gerisinde durur, şeytanların adını ve duayı söyleyerek hastalığı kovar”.¹²

Bu göz hastalıkları dışında deri hastalıklarının geçmişte Sahalar arasında yaygın olduğu bilinmektedir.

Deri hastalıklarının yaygın olmasını V. L. Seroşevskiy kendi gözlemlerine dayanarak şöyle açıklamaktadır. “Temizliğe önem göstermemelerinden dolayı Yakutlar arasında deri hastalıkları oldukça yaygındır: uyuz, çeşitli deri döküntüleri, fistül (akarca), yara, ülser, çıbanlar...”¹³

İ. A. Hudyakov çıbanların tedavisiyle ilgili şu pratikleri aktarmaktadır.

“Çıban da hastaya sillieççi (Tükürükçü) tükürür ve şöyle der: ‘ Pis kokan çıban efendi, tahta gibi dümdüz kuru, tutkal gibi iyice kuru. Senin kafana tükürdüm, senin köküne tükürdüm. Saygı değer deden, saygı değer baban zamanından bu yana bu benim alışkanlığım. Ben senin köküne büyüme imkânı vermeyen bir ağza sahibim, sana başlangıç vermeyen, yatan inek büyüklüğünde kara taşa doruktan tükürecek bir ağza sahibim. Bir Yakut’a tükürmüyorum, sana tükürüyorum, sana gece yatma, gündüz uyuklama fırsatı vermiyorum. Benim böyle tüküren bir ağzım, böyle büyümlü bir gücüm var. Aç git, sıçra, kalk! ’ (*Sıtıgan kuturguya toyon! Haptahın tahsa hat; kut tahsa kuur, baska bolbo sillietim; tödügün tüöre sillietim; uluu ehem sagattan tuomnukpun, uluu agam sagattan tuomnukpun, tördüğün töröppötöhuuordaahpın, üösküürgün üöskeppeteh udurodaahpın, sıtar inah saga kürbe taahı töbötünenen haya silliebit uduorboppun, künnü öröppöppün. Ol kurdük sillieççi udordaahpın; ol kurdük domnoççu tuomnaahpın, ket ıstann tur!*). Son kelime çok yüksek sesle söylenir. Daha sonra çıbanın çevresinde üç kez bir kömür parçası gezdirilir, daha sonra da bu kömür eşğin altına atılır”¹⁴.

Daha büyük çıbanlarda çıbanın üzerine “... yanmış kav koyarlar. Eğer bu iyi gelmezse taze kesilmiş bir söğüt dalını buhara tutar ve hasta yere koyarlar.... bu şişkinlik kemiklere ulaşan bir yaraya dönüştüğünde “dört gözlü” kara köpeği öldürür, onun kalbini ve ciğerini çıkarıp yaraya koyarlar ve ‘bu yardım eder’ diyerek bağlarlar”¹⁵.

Uyuz hastalığını tedavi etmek için de ilginç pratiklerin uygulandığı görülmektedir. İ. A. Hudyakov bu pratikleri üç başlık altında açıklamaktadır.

“A) Yazın tarlada bakır bir tencereyi *hotuoluur aba* adlı kusturucu otun üstüne kapatırlar. Tencerenin çevresindeki o gerçek boyuna ulaştığında uzun bir sırkla tencereyi bir tarafından iterek rüzgarın estiği yöne doğru yerini değiştirirler, üç dört gece sonra bu otu köküyle koparır. Kopardıkları köklü otu kımıza koyar ve vücudu bu karışımla ovarlar. B) bazen pek çok yaramaz çocuğu (urguhun) toplar, büyük bir tencereye kapatır ve haşlarlar, sonra sıcak suyla hastanın derisini yıkarlar, o zaman sadece uyuz değil bütün deri de çıkar. C) bazen de yazın uyuz hastaları uzun süre soğuk nehirde yatarlar”¹⁶.

Hudyakov’un çalışmasında Sahalar arasında karşılaşılan deri hastalıklarıyla ilgili pratikler daha geniş yer tutmaktadır. Fakat burada belirtilen bu hastalıkların hepsini deri hastalığı olarak adlandırmak doğru değildir. Günün tıp anlayışıyla bu hastalıkların belirtilerinin deri üzerinde görülmesiyle bunlar deri hastalığı olarak adlandırılmış olabilir. Hudyakov, bu hastalıkların modern tıptaki adını vermediği için

¹² İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 396, 35. madde.

¹³ Seroşevskiy, *age.*, s. 248.

¹⁴ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 396.

¹⁵ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 395, 24. madde.

¹⁶ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 394.

hastalıkların ne olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. Bu hastalıklardan bazıları ve onların tedavisi için uygulanan pratikler şu şekildedir.

“*Kuyahata sıstıbut* (kafa derisi yapışması) hastalığı sırasında hasta yerdeki saçları bağlar ve sonra sert bir şekilde çekerler daha çok da dişleriyle ısırıp koparırlar”¹⁷.

“Likende bir kuş yakalar, canlı kuşun kalbini çıkarır ve bu kalpteki sıcak kanı likene damlatırlar. Bazen likene yakılmış kuru söğüt dalı ve demir sürer ve sonra burayı öz suyla yıkarlar”¹⁸.

“Ağız köşelerinde (*uos baaha*) liken olması halinde sabah akşam hasta noktaya kül sürerler”¹⁹.

“*Ahsarga ölüü* (sırtın bir tarafından diğer tarafına uzanan deri döküntüsü), eğer bu döküntü enlemesine bel kemiği üzerinden geçerse hasta ölür, bu hastalık için çıplak bedeni kırmızı çuhayla sararlar”²⁰.

Bir tüberküloz türü olarak tanımlanan sıracı hastalığında ise “bobınlık veya haşlanmış frenk üzümü içerler, bazen bunun içine rendelenmiş altın da koyarlar”²¹.

Frengi hastalığının tedavisi için uygulanan pratik de oldukça ilginçtir.

“Frengi hastasını sarı- alaca bir ata bindirir ve hızla at iyice terlesin diye giderler 40- 50 verst giderler, sonra atı durdurduklarında at işlemeye başlar, bu sidik akıntısı altına bir kap koyarlar. Akıntı durunca bu küçük arada hemen diğer bir kap koyarlar. Bu son küçük sidik akıntısını hasta içer, birinci tenceredekiyle de yıkanır. Bazen hasta içtiği sidik yüzünden sarhoş olur ve bayılıp düşer, kendine geldiğinde onu bağlar, ter ve ishal boşalır, ‘ondan çeşitli kurtlar düşer’, hasta iyileşir ve frengi geçer”²².

İ. A. Hudyakov, hastanın bu uygulama sırasında kriz geçirdiğini ve hastanın krizi önlemek için “... kriz sırasında hastalar (kurban olarak ağaca asılmış) kurbanlık atın kafatasındaki göz çukuruna işediklerini”²³ belirtmektedir. Bu pratik oldukça ilgi çekicidir. Şaman inancı içinde belirli bir kutsallığa sahip olan hayvana karşı yapılan bu olumsuz hareketin nedeni tam olarak anlaşılmamaktadır.

Sarılıktaki uygulamada sarı rengin belirgin şekilde kullanıldığı görülmektedir.

“Sarılıkta (*sahıl ölüü*) hastanın önüne su dolu bir kap koyarlar. Bu suya canlı bir turna balığı salarlar. Bu kapla birlikte hasta sarı bir örtüyle örtülür, turna balığına bakar ve şöyle der: ‘Sen de benim gibi sarar, benim gibi altın renginde ol, benim gibi süslen!’ (*Min kurduk kihil kömüs dühünnen; min kierungem- mitim kurduk kieren!*). Eğer hasta iyileşirse balık sararır, daha sonra bu balığı kaptan alır ve canlı olarak geriye nehre veya göle salarlar”²⁴.

Yukarıda belirttiğimiz bu hastalıklar dışındaki rahatsızlıklarda uygulanan pratikleri şu şekilde verebiliriz.

¹⁷ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 393, 3. madde.

¹⁸ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 393, 17. madde.

¹⁹ İ. A. Hudyakov, *age.*, 394, 18. madde.

²⁰ İ. A. Hudyakov, *age.*, 394, 19. madde.

²¹ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 395, 32. madde.

²² İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 394.

²³ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 394, 22. madde.

²⁴ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 395.

“Eğer çocuk tükürük akıntısından rahatsız oluyorsa o zaman onun tükürüğünü makasla keserler”²⁵.

“Baş ağrısında alna mendil bağlarlar; bazen başı enine ve boyuna ölçer, ölçüleri karşılaştırıp başın uzadığını söyler (*meysiite tahsıbtı* ‘baş çıktı’) ve sonra kafatasını ezerek düzeltirler”²⁶.

“İshalden (öldürücü hastalık) kurtulmak için sütte kaynatılmış *mekkeenin* adlı kekre kökü kullanırlar”²⁷.

Doğumdan sonra kadınlarda sıkça karşılaşılan kan kaybını gidermek için uygulanan pratikler de ilginçtir. “... Bazen kan azlığında inek dışkısını hamur gibi yığarlar, bundan ekmek yaparlar, bu ekmeği sıcak küle koyarlar, o iyice piştiğinde baş örtüsüne sarar ve yanına lapa koyarlar. Bazen sıcak yağ içine darı unu koyar, kaynatır, lapa yapar ve sonra bununla loğusanın karın bölgesini ovarlar”²⁸.

“Kabız durumunda loğusanın karnına tüylü bir kumaş parçası (çoğunlukla tavşan kürkü) koyarlar”²⁹.

“Sağırılık başlangıcında sıcak kömür üzerine kır bir atın kase şeklinde oyulmuş kemiğini koyarlar, bu kasenin içinde eriyen yağı toplarlar, yağ daha donmadan hastanın kulağına dökerler. Sonra bir yıl boyunca kulakları soğuktan korurlar”³⁰.

Sahalar arasında diş ağrılarıyla ilgili pratiklerde inanma unsuru da tedavide önemli yer tutmaktadır.

“Eğer bir diş ağrırsa o kişiye ağaç kurdu (*mas üöne*) ısırtırlar. Eğer bu işe yaramazsa hastayla aynı adı taşıyan bir kişinin mezarından bir sopa alırlar ve ağrıyan dişle bu sopayı ısırtırlar. Eğer bunlar etkili olmazsa ayı dişi ısırtırlar, bu da bir işe yaramazsa o zaman kakım kemiği ısırtırlar. Diş gıcırdatmayı önlemek için hastanın dişleri arasına çakmak koyarlar”³¹.

Her toplulukta olduğu gibi Sahalar arasında da kemik kırılması ve çıkıklarda uygulanan bazı pratikler bulunmaktadır. Hemen hemen bütün topluluklarda uygulanan pratikler birbirine benzese de bu pratiklerde ayırt edici temel nokta inançtır. Bu konuda İ. A. Hudyakov şu verileri vermektedir.

“Kemiklerin kırılması halinde kemikleri düzeltir ve süyekle bağlar, bazen de hasta yere tükürür ve bir şeyler söylerler. Çıkıklarda ilk önce saman kırıntısı ve yosundan lapa yapar, daha sonra küçük tahta parçaları veya kayın ağacıyla yarayı bağlayıp çıkığı düzeltirler. Kemiklerin kırılması halinde de aynı uygulamayı yaparlar, bundan başka sıcak tutkalla karıştırılmış kırmızı ve sarı bakır talaşlarını bunun içine koyarlar; bazen el veya ayak çıkığında kırmızı bakırla sarar veya hasta yeri eski kadın pantolonunun kayışıyla bağlarlar”³².

Seroşevskiy göz ve deri hastalıkları dışındaki diğer hastalıkların Sahalar arasında çok da yaygın olmadığını söylemektedir. Hastalık sırasındaki krizleri ise Sahaların insana musallat olan kötü ruhların etkisi olarak kabul ettiklerini belirtmektedir³³.

²⁵ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 393, 1. madde.

²⁶ İ. A. Hudyakov, *age.*, 393, 2. madde.

²⁷ İ. A. Hudyakov, *age.*, 393, 5. madde.

²⁸ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 393, 13. madde.

²⁹ İ. A. Hudyakov, *age.*, 394, 14. madde.

³⁰ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 395, 26. madde.

³¹ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 395, 29. madde.

³² İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 394, 12. madde.

³³ V. L. Seroşevskiy, *age.*, s. 248.

Tırnak yeme alışkanlığını önlemek için çilibuha³⁴ adlı bitkinin tohumlarını veya ayı ödünü tırnaklara sürerler³⁵.

Yukarıda verdiğimiz halk hekimliği pratiklerinden hareketle Saha Türklerinin halk hekimliğinin diğer Türk topluluklarından farklı bir gelişim çizgisine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu gelişim çizgisindeki halk hekimliğini beş ana başlık altında değerlendirmekteyiz. Bu ana başlıklar tedavi pratikleri baz alınarak oluşturulmuştur.

1. Hiçbir tıbbi ürünün kullanılmadığı inanç ağırlıklı pratikler;
2. İnanç merkezli, fakat yan ürünlerinin kullanıldığı pratikler;
3. Hayvansal ürünlerin kullanıldığı pratikler;
4. Az da olsa çok az bitkinin kullanıldığı pratikler.
5. Saha Türklerinin inançlarına uygun olmayan diğer halklardan (temelde Ruslardan) öğrenilmiş pratikler.

Birinci sınıfa giren tedavi pratiklerinin daha çok psikolojik kökenli hastalıklar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu hastalıkların bir kısmı inanç temelinde oluşur, diğer kısmı ise coğrafi koşullar veya beslenme sisteminden kaynaklanan hastalıklardır. Bu hastalıkları tedavi etmek şamanın, Sahaların deyimiyle oyun'un görevidir.

Diğer hastalıkların tedavisinde halk hekimi rolünde karşımıza sangaraaççı ve sillieççi adı verilen uzmanlar çıkmaktadır. Belki geçmişte bu kişilerin rolünü sadece şaman üstlenmekteydi, fakat diğer Türk topluluklarında olduğu gibi, zaman içinde şamanın toplum içindeki yerini kaybetmesiyle birlikte şaman fonksiyonlarından bazılarını diğer kişiler üstlenmiş. Şamanlık fonksiyonu zaman içinde parçalanmış ve küçülmüştür.

Elbette Saha Türklerinin halk hekimliğiyle ilgili pratikler sadece yukarıda verdiğimiz bilgilerle sınırlı değildir. Bu bilgiler, geçmişteki halk bilimcilerin derleme çalışmalarından günümüze ulaşanlardır. Saha Cumhuriyeti, geniş topraklara sahiptir ve geçmişte Saha Türkleri ekonomik koşullar ve yaşam biçimi olarak bu topraklarda dağınık bir şekilde yaşamışlardır. Bu yüzden Saha halk hekimliğiyle ilgili olarak edindiğimiz bilgiler oldukça sınırlıdır ve genel bir karaktere sahip değildir. Kuzeyde yaşayan Saha Türkleri ne yazık ki geçmişte de günümüzde de çok yönlü incelenmemiştir. İleride yapılacak çalışmalarla bu eksikliğin giderilmesi Saha kültürünün araştırılıp incelenmesinde büyük bir başarı olacaktır.

³⁴ Çekirdek meyveleri tıpta kullanılan bir zehir içeren tropik bir ağaç.

³⁵ İ. A. Hudyakov, *age.*, s. 395, 30. madde.